

ৰাতিৰ ৰেল

দুদিনৰ বাহি খবৰৰ কাগজ ব্ৰীফকেছত গুজি জুন্নু গোস্বামী ট্ৰেইনত উঠিছে। সন্মুখত দীঘল ৰাতি, কত কথা তেওঁৰ মনত পৰা উচিত, তেওঁৰ জীৱনৰ কিমান সৰু-ডাঙৰ ঘটনাৰ তাৎপৰ্য তেওঁৰ অলস মনত স্পষ্ট হৈ উঠা উচিত, ৰাতি ৰেলত যাব পাৰিলে আগেয়ে কেনেকুৱা এটা চেপা উত্তেজনাৰ চঞ্চল হৈ উঠিছিল সমস্ত মন—কিন্তু আজি মাথোঁ তেওঁ বাৰে-বাৰে হাতঘড়ী চাইছে, কেতিয়া ট্ৰেইন এৰিব। “চীনত দাৰুণ দুৰ্ভিক্ষ হৈছে, কিন্তু মোৰ মাৰি দাঁতটো বিষৰ ধৰিছে, এই ঘটনা মোৰ বাবে বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ”—এনেকুৱা এটা কথা আছে, বোধহয় মোটামুটি সঁচা, কিন্তু অনিচ্ছুক ৰেলযাত্ৰী এই মাজবয়সীয়া মানুহজনৰ ক্ষেত্ৰত কথাটো আৰু আজিকালি প্ৰযোজ্য নহয়। বাহুবোৰৰ মাজৰ সংকীৰ্ণ ‘কৰিডৰ’টোৱে অজস্ৰ মানুহে বাকচ-বিছনা-ট্ৰাঙ্ক-টোপোলা ঠেলি-হেঁচি উত্তেজিত কণ্ঠে হাল্লা লগাইছে, তেওঁ মাথোঁ সৰ্ব্বমুখৰে তেওঁৰ বাহুটোৰ কাষত বৈ আছে যাত্ৰী আৰু কুলিৰ ধাক্কাধাক্কি খাই-খাই, নিৰ্লিপ্তমুখে অপেক্ষা কৰিছে কেতিয়া এই বিশৃঙ্খলা শেষ হ’ব, মানুহবোৰ নিজ-নিজ ঠাইত থিতাপি ল’ব, ট্ৰেইন চলিব আৰম্ভ কৰিব—তাৰ বাহিৰে সহযাত্ৰীসকলৰ প্ৰতি তেওঁৰ আজি আৰু কোনো কৌতুহল নাই, বিমানৰ টিকট নাপাই বাধ্য হৈ তেওঁ ৰেলত উঠিছে; কিন্তু নিজৰ লগত ইমান সময় অকলে থকাৰ কথা তেওঁ যেন আৰু আজিকালি ভাবিব নোৱাৰে, তেওঁ অপেক্ষা কৰিছে কেতিয়া তেওঁ খবৰৰ কাগজ দুখনত সোমাই মগ্ন হৈ পৰিব পাৰিব। যোৱা দুদিন অসম্ভৱ গৰম আৰু অসম্ভৱ ব্যস্ততা গৈছে (তেওঁলোকৰ মাৰ্কেটিং ছ’চাইটিৰ অডিট আছিল), মাজে-মাজে কাগজত একমুহূৰ্ত চকু পেলায়েই পুনৰ ক’ৰবালৈ ছুটিব লগা হৈছে, কিন্তু স্তম্ভৰ শিতানবোৰ তেওঁৰ মনত ৰৈ গৈছে : ‘পলিটিকাছ’ নামৰ তেওঁৰ প্ৰিয় কলামিস্ত্ৰজনে আমেৰিকাৰ নিগ্ৰো সমস্যাৰ বিষয়ে এটা দীঘল প্ৰবন্ধ লিখিছে, উত্তৰ আৰু দক্ষিণ ভাৰতৰ খাদ্য-অভ্যাসৰ বিষয়ে দুটা তুলনামূলক স্তম্ভ লিখিছে এম. কৃষ্ণণে (সেইটো অৱশ্যে পাঠ্য); মুদ্ৰামান হ্রাসৰ প্ৰভাৱ আমাৰ শিল্পত কেনেকৈ পৰিছে তাৰ বিষয়ে এটা দৰ্কাৰী সম্পাদকীয় তেওঁৰ চকুত পৰিছে, আৰু ভাৰতীয় চিনেমাৰ চুমা খোৱা উচিত নে অনুচিত সেই বিষয়ে বেছ সৰস আন এটা। হেডলাইনবোৰ মোটামুটি তেওঁ একদৃষ্টিতে শুহি লৈছে; কিন্তু ভিতৰৰ পৃষ্ঠাৰ কেইটামান টুকি-টাকি খবৰ লৰালৰিতে তেওঁৰ পঢ়িব থাকি গৈছে : পুৰুষে বেছি মটৰ দুৰ্ঘটনা ঘটায় নে নাৰীয়ে, পদ্মভূষণ পোৱা এজন বিখ্যাত বায়’কেমিষ্টে কৈছে যে মদৰপৰা তেনে কোনো অপকাৰ নহয়, আমেৰিকাত মৰা মানুহ বৰফত ৰাখি জীয়াই তোলাৰ এটা প্ৰচেষ্টা (!), এজনী ‘ছে’ক্স ব’ম’ অভিনেত্ৰীৰ পুনৰ বিবাহ-বিচ্ছেদ, মেনিলা বিমানপোতত কেইটামান ইংৰাজ পপ্ গায়কক জনতাৰদ্বাৰা উত্তম-মধ্যম, চম্ভলৈ ৰুছিয়াই আমেৰিকাতকৈ আগেয়ে মানুহ পঠোৱাটো নৈতিকভাৱে অসম্ভৱ বুলি হেনো আমাৰ এজন সৰ্বোদয় নেতাই ভাবে—

নিজৰ জীৱনৰ কাহিনীতকৈ জুন্নু গোস্বামীৰ বাবে এই ঘটনাবোৰ আজি অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ। এতিয়া তেওঁৰ হাতত কামৰ বোজা নাই, শ্লিপিং ক’চ যেতিয়া বিছনাৰ চিন্তা নাই, অপৰ্যাপ্ত সময়—কিন্তু মাৰ্কেটিং ছ’চাইটিৰ আভ্যন্তৰীণ দুৰ্নীতি আৰু জনসংখ্যা সমস্যাৰ বিষয়ে ইউ-এন-অ’ৰ বিশ্লেষণ পঢ়ি-পঢ়ি তেওঁ টোপনি যাব...

তেওঁৰ বাৰ্থটো ওপৰত। ওপৰৰ আনটো বাৰ্থত ধুতি আৰু পাম্পচু পিন্ধা, পৰিষ্কাৰ দাড়ি খুৰোৱা এজন আদহীয়া মানুহ, গলত সোণৰ চেইন, আঙুলিয়ে-আঙুলিয়ে আঙঠি, কামিজৰ কাষৰ জেপৰপৰা এখন টাইম-টেবল ভূমুকি মাৰিছে, খুব সম্ভৱতঃ মাৰোৱাৰী; কিন্তু তেওঁৰ লগৰ শকত মহিলাগৰাকী নিঃসন্দেহে মাৰোৱাৰী, নাকত প্ৰকাণ্ড ‘বেৰি’, হাত ভৰ্তি মোটা বালা, মুখখন ওৰণিৰে অৰ্ধাবৃত, তেওঁলোকৰ মাল-পত্ৰ অজস্ৰ, লোটা-ঘটি-টিফিনকেৰিয়াৰ-টুকুৰি সমস্ত। ইহঁতৰ তো টকাৰ অভাৱ নাই, ফাষ্ট ক্লাছত নাযায় কিয়, তেওঁৰ মনত খেলালে। তেওঁৰ সমুখৰ বাৰ্থ দুটা দুজন যাক কয় ‘চফল ডেকা’ ল’ৰা, হয়তো দুবছৰৰ বেছি হোৱা নাই দাড়ি খুৰাব আৰম্ভ কৰিছে, জোঙা পেণ্ট আৰু জোঙা জোতা আৰু বগা কামিজৰ হাত কোঁচোৱা, বুকুৰ বুটাম খোলা; সিহঁতৰ এজনে বাহিৰৰপৰা বাকচ-বিছনা খিৰিকিৰে জোৰ-জবৰদস্তি সুমুৱাই দিছিল আৰু ভিতৰৰপৰা ইজনে দুই কিলোকুটিৰে দুকাষৰ মানুহ ঠেলি ৰাখি মালবোৰ টানি লৈছিল আচৰিত দক্ষতাৰে; তেওঁ লক্ষ্য কৰিছে। ল’ৰা দুজনে হ’ল্ড’ল দুখন মেলি লৈ তেওঁৰ কাণ্ড-কাৰখানা লক্ষ্য কৰিলে, তেওঁ ওপৰৰ বাৰ্থটোত বিছনাখন মেলি দিবৰ চেষ্টা কৰিছে, কিন্তু মাৰোৱাৰী ট্ৰাংক এটা মাজ বাটতে পৰাত তেওঁ সুমুৱলৈ আগবাঢ়ি হ’ল্ড’লখন টানি ল’ব পৰা নাই, বাকচটোও ঠেলিব পৰা নাই। অসম্ভৱ ভাৰী, মাৰোৱাৰীয়ে নিৰ্বিকাৰভাৱে কৈছে, বাবুজী আপ ইচকো ওপৰ উঠকে বিস্তাৰা কৰিয়ে—

“আপুনি কলিকতালৈকে যাব নেকি?”

“হয়।”

ল’ৰা দুজনৰ এজনে ইজনৰ মুখলৈ চালে। প্ৰশ্ন কৰাজনে ক’লে, “এক কাম কৰক। ওপৰৰ বাহুত আপুনি উঠা-নমাৰ অসুবিধা পাব, আপুনি মোৰ ছীটটো লওক—খিৰিকিৰ কাষতে, বতাহো পাব।”

“নাই, নাই, কি নো এনে অসু—”

“আমাৰ একো ট্ৰাবল নহয়। আপুনি মোৰ বাংকটো লওক—”

গতিকে জুন্নু গোস্বামী তলৰ খিৰিকিৰ কাষৰ ছীটটোলৈ স্থানান্তৰিত হ’ল, ল’ৰা দুজনেই হ’ল্ড’লখন নমাই আনি দিলে, জোতাৰেই মাৰোৱাৰীৰ ট্ৰাঙ্কৰ ওপৰত দুমদাম উঠি গ’ল। (মাৰোৱাৰীয়ে চকু কোঁচাই এবাৰ চালে, কিন্তু একো নক’লে।) অৰ্থাৎ কথা পাতিবলৈ তেওঁক বাধ্য কৰিলে। তেওঁ ক’লে যে তেওঁ কলিকতালৈ যাব, মাৰ্কেটিং ছ’চাইটিৰ ইষ্টাৰ্ন জ’ৰ্নেল মিটিং আছে। ক’ত চেইঞ্জ কৰিব লাগিব? কিয়, বাৰাউনিত, এইখন ট্ৰেইনত আৰু ক’ত? বাৰাউনিৰপৰা আৰু এক ৰাতি। শিয়ালদহ? নহয়, হাওড়া, হাওড়া। অ’, হাওড়া? হয়। ল’ৰা দুজন বেনাৰসলৈ যাব, দুয়ো তাত ইঞ্জিনীয়াৰিং পঢ়ে, এজন ইলেক্ট্ৰিকেল, আনজন মেকানিকেল, দুয়োৰে ঘৰ নগাঁৱত। এজনৰ বাপেকৰ নাম তেওঁ শুনিছে, আৰু বাহিৰ হৈ পৰিল যে আনজনৰ মোমায়েক তেওঁৰ সহপাঠী আছিল। সেই তথ্য তেওঁ উদযাচিত কৰি নিদিলে, কিন্তু তেওঁ বুজিব পাৰিলে সেইটো কোৱাৰ কোনো দৰ্কাৰো নাই, তেওঁৰ চুলিৰ মাজে-মাজে বগাৰ আভাস আহিব ধৰিছে, এই ল’ৰা দুজনেও নিশ্চয় লক্ষ্য কৰিছে, তেওঁক সুবিধাৰ ছীটটো এৰি দিছে—

বেছ গৰম আছে গাড়ীৰ ভিতৰত, জুন্নু গোস্বামীয়ে লৰালৰিকৈ নিজকে ক’লে, যদিও যোৱা দুদিনৰদৰে নহয়। ফেনবোৰ চলিছে তো?

ট্ৰেইন এৰাৰ পাছতো তেওঁ বাহিৰলৈ বহু সময় নাচালে। চকুৰ কোণেৰে তেওঁ ধৰিব পাৰিলে প্লেটফৰ্মৰ মানুহ আৰু হৈ-হাল্লা কাষেৰে পাব

হৈ গৈছে, ইঞ্জিনৰ শ্বে'ড, ওখ-ওখ লাইট আৰু ছিগ্‌নেল, অকস্মাৎ আকৌ এক বলক কোলাহল, বৈ থকা ডাকবাৰ শাৰী, দেৱালৰ গাত চিনেমাৰ প্ৰকাণ্ড বিজ্ঞাপন, শ্ৰেণী আৰু মটৰৰ টায়াৰৰ মস্ত-মস্ত হৰ্ডিং, এটা লেভেল ব্ৰছিং, ডিজেল ট্ৰাক, এম্বছেডৰ গাড়ী, বীক্সা আৰু এটা কুকুৰ ব্ৰছিংওত বৈ আছে, চহৰৰ উপকণ্ঠত নতুন-নতুন ঘৰ উঠিছে, বহু আলোকিত খিৰিকি, চুবুৰিৰ এখন ব্যস্ত ভোজনালয়ৰপৰা হঠাৎ একটুকুৰা ফিল্মৰ গান, আন্ধাৰ, একোখণ্ড ক'লা পানীৰ বুকুত প্ৰতিফলিত পোহৰ, এটা সমান্তৰাল মটৰ ৰাস্তা, অস্পষ্ট টেলিগ্ৰাফৰ তাঁৰ...মাৰোৱাৰী মহিলাগৰাকীয়ে একোবাৰ ওৰণিখন আধা ফাঁক কৰি সৰ্কৌতুহলে বাহিৰৰ পিনে চাইছে আৰু এটা চেপেটা বাকচ কোলাৰ ওপৰত মেলি লৈ অসংখ্য সৰু-সৰু কৌটা আৰু ডিৰ্কাৰপৰা পাণ সাজিছে আৰু লগৰ মাৰোৱাৰী মানুহজনক দিছে, মানুহজনে লেপেটা কাটি বহি লৈ নিৰ্বিকাৰভাৱে পাণখন মুখত ভৰাই টাইম-টেব্লখনত মনোনিবেশ কৰিছে। মাৰোৱাৰীৰ ট্ৰাক এটাৰ ওপৰতে সাময়িকভাৱে বহি লৈ এজন মানুহে তলমূৰ কৰি এয়াৰ বেগ এটা মজিয়াত থৈ তাৰ জীপডাল খুলিবৰ চেষ্টা কৰিছে, জীপডাল বজি গৈছে, টানাটানি কৰি মানুহজন গলদঘৰ্ম হৈ উঠিছে, আৰু তেওঁৰ ওপৰেদি ইঞ্জিনীয়াৰিং ছাত্ৰ দুজনে মাজৰ মাল-বস্ত্ৰৰ ওপৰেদি উবুৰি খাই মুখ দুখন ওচৰ চপাই লৈ কিবা কথাত মগ্ন হৈ পৰিছে, দুয়োৰে মুখত চেপা কৌতুক, মাজে-মাজে একোবাৰ জোৰকৈ হাঁহি উঠিছে, বোধহয় বেছ জোৰেই হাঁহিছে, ট্ৰেইনৰ শব্দত স্পষ্ট হৈ উঠা নাই। এতিয়াও যাত্ৰীবোৰ সুস্থিৰ হৈ বহা নাই, এতিয়াও 'কৰিডৰ'টোৰে মানুহ অহা-যোৱা কৰিছে, তাৰ ভিতৰত দুজন মিলিটাৰীও আছে, আৰু সৰু ল'ৰা, আৰু কোলাত কেঁচুৰা লোৱা দুগৰাকী তিবোতা মানুহ। বিভিন্ন বিক্ষিপ্ত কথা-বাৰ্তাৰ মাজেৰে তেওঁ ধৰিব পাৰিলে কোনোবাই এটা ট্ৰেঞ্জিষ্টৰ বজাইছে, গানৰ কলি।

“চা-লা জীপ্-কা বাছা, নহি খুলেগা—!”

এক টান মাৰি বজি যোৱা জীপডাল খুলি পেলাই এয়াৰ বেগৰ মালিকে চীৎকাৰ দি উঠিল, মুখত বিজয়ৰ উল্লাস।—সকলোৱে সেই পিনে চালে। তেওঁৰ চকুৰে-চকুৰে পৰাত ল'ৰা দুজন অলপ বিব্ৰত মুখে বৈ গ'ল, আৰু তেওঁৰ ক্লাছফ্ৰেইণ্ডৰ ভাগিনজনে মুখত এটা স্মিত হাঁহি টানি প্ৰত্যাশাৰ ভংগীত তেওঁৰ পিনে চাই ব'ল। ইজন ল'ৰাৰ গাৰুৰ কাষত পৰি থকা 'ফিল্ম ফেয়াৰ' দুখন আৰু চিগাৰেটৰ পেকেটটোত তেওঁৰ চকু পৰিল, তেওঁ ভাবিলে ইহঁতে ইমান সময় চিগাৰেট খোৱা নাই কিয়? ওৰে ৰাতি এনেকৈ যাবনে? তেওঁ তেওঁৰ নিজৰ পেকেটটো খুলি সিহঁতৰ পিনে আগবঢ়াই দিলে আৰু মিচিকিয়াই হাঁহিলে। ভাগিনজনে ইজন ল'ৰাৰ মুখলৈ চালে, তাৰপাছত এবাৰ চকুৰ পতা পেলাই মন স্থিৰ কৰি এডাল টানি ল'লে। ইজন ল'ৰাই ব্যস্তসমস্ত হৈ এটা লাইটৰ উলিয়াই আনি চিগাৰেটকেইডাল ধৰাই দিলে আৰু নাকৰ ফুটাৰে দুধাৰ ধোঁৱা বাহিৰ কৰি হঠাৎ বয়স্ক মানুহৰদৰে মুখ কৰি ক'লে, “নেক্সট ষ্টপ আপোনাৰ—ৰঙিয়াত। আঠটা দহ। আমি তাতেই ডাইনিং কাৰত গৈ সোমামগৈ বুলি ভাবিছোঁ। আপুনিওতো বোধহয় তাতেই—”

“মই খাই আহিছোঁ—”

“অ”

ল'ৰা দুজনে আৰু তাৰপাছত কি ক'ব ভাবি নাপালে, অনিশ্চয়ভাৱে চিগাৰেট টানিব ধৰিলে। তেওঁ খিৰিকিত হেলান দি ভৰি মেলি দি বহিল আৰু খবৰকাগজখন খুলিলে।

“আজিৰ নেকি?”

“নহয়, কালিৰ। এইখনহে আজিৰ—”

তেওঁ ইখন কাগজ আগবঢ়াই দিলে।

“ঠিক আছে—ঠিক আছে—আপুনি পঢ়ি লওক — বহুত সময় পাম—”

তেওঁ সিহঁতৰ পিনে চাই আকৌ এটা মিচিকি হাঁহি মাৰি পুনৰ কাগজত মন দিলে। সিহঁতৰ পিনে নোচোৱাকৈয়ে তেওঁ বুজিব পাৰিলে যে ল'ৰা দুজনে সকাহ পালে...অস্বীকাৰ কৰিব অৱশ্যে নোৱাৰি, যে এই মুদ্ৰামান হাসৰ সিদ্ধান্তৰ অন্তৰালত বৰ্ল্ড বেংক তথা মাৰ্কিন পুঁজিপতিৰ প্ৰবল চাপ...তেনেহ'লে দেখা যায় যে যুদ্ধ, বিপ্লৱ আৰু মহুৰগতি সমাজ-সংস্কাৰৰ বাহিৰেও আন এটা উপায় নিগ্ৰোসকলৰ হাতত আছে : অহিংস প্ৰত্যক্ষ সংগ্ৰাম। মাৰ্টিন লুথাৰ কিঙে আলাবামাৰ বৰ্ণ-সংঘৰ্ষৰ সন্দৰ্ভত দিয়া বিবৃতিটোত এই কথাটোকেই সোঁৱৰাই দিছিল যে...১৯৫৭ চনতে তাইৰ গ্লেমাৰ-উচ্ছল দেহসৌষ্ঠৱৰ প্ৰথমবাৰৰ বাবে ৰুবেন পডল্‌স্কিৰ 'কিছ মি এগেইন' ছবিত...কিন্তু তেওঁৰ চেতনাৰ আন এটা টুকুৰাই ধৰিব পাৰিলে তেওঁৰ চাৰিওপিনে ট্ৰেইনৰ একেৰেয়ে শব্দৰ পশ্চাদভূমিৰ ওপৰত বিভিন্ন কণ্ঠই কথা পাতিছে, অবোধ্য, ট্ৰেঞ্জিষ্টৰটো পূৰ্বাদমে বাজি চলিছে, কিন্তু ওচৰৰ ল'ৰা দুজনৰ আলাপ নিম্নকণ্ঠ হ'লেও তাৰ কিছুমান বিচ্ছিন্ন টুকুৰা খিৰিকিৰে ৰাতিৰ অন্ধকাৰলৈ যেন ভাহি গৈছে ঠিক তেওঁৰ কাণৰ কাষেৰে...গৰমৰ বন্ধৰ সেইকেইদিন মাদ্ৰ...ভিনটিহঁতৰ ঘৰ হ'লেও হাজাৰ হওক লোকৰ ঘৰ তো...মোৰো তো এটা প্ৰে'ষ্টিজ আছে ভাই...আৰু তাইবো কি অসম্ভৱ লাভ...প্ৰথম পৰিকল্পনাৰ কালত ১৯৪৮-৪৯ চনৰ মূল্যমান অনুযায়ী জনমুৰি আয় বাঢ়িল শতকৰা ৮.২ ভাগকৈ, ২য় পৰিকল্পনাৰ কালছোৱাত শতকৰা ৯.৫ ভাগকৈ। আৰু তৃতীয় পৰিকল্পনাৰ কালছোৱাত এই সংখ্যা নামি গ'ল শতকৰা ১.৭ ভাগলৈ। তেনেহ'লে এই কথা অনস্বীকাৰ্য যে আমাৰ অৰ্থনৈতিক জীৱনৰ প্ৰকৃত মূল্যাংকন...দেউকণৰ পঢ়া-ৰুমটোতে হামনিয়াম প্ৰেষ্টিচ কৰাৰ নাম কৰি...মই কেয়েই পেলালোঁ, আইদেউৰে গালৈকে চাবকে নোৱাৰি...খঙতেই যেন গোটেই মুখখন ৰঙা-ছিঙা পৰি...গানৰ ছাৰে ক'লে, 'নহয়, ৰে কোমল, ৰে কোমল'...অ, আহিব লাগিব বুলিতো জানোৰেই ভাই, তাইও জানে এই শেষ...গমেই নাপালোঁ, ভেকেশ্যনটো যে কোনপিনে উৰি গ'ল...ষ্টেশ্যনত ভিনটিহঁত-মাই-বাইদেউহঁত চব আহিছিল...ষ্টেশ্যনৰ সেই ছীনটো মই জীৱনত নাপাহৰোঁ...

জুনা গোস্বামীয়ে জোৰ কৰি কাগজত মন দিলে।...সেই একে ছোৱা কালতে আমাৰ কৃষিজাত সামগ্ৰীৰ উৎপাদনৰ অগ্ৰগতিও খুব সন্তোষজনক নহয়। ১৯৫০ চনৰ জুন মাহত সামৰণি পৰা খেতিৰ উৎপাদনক ১০০ বুলি ধৰিলে প্ৰথম পৰিকল্পনাৰ শেষৰ বছৰত অৰ্থাৎ ১৯৫৫-৫৬ চনত কৃষিজাত সামগ্ৰীৰ উৎপাদন ১১৬.৮-লৈ বৃদ্ধি পালে। দ্বিতীয় পৰিকল্পনাৰ শেষত অৰ্থাৎ...দেউকণ কোন? তাইৰ ভাই, নে ভিনটিৰ ভাই, নে—? তাই কোন? দেউকণৰ পঢ়া-ৰুমত কোনে হামনিয়াম শিকিছিল...ষ্টেশ্যনৰ সেই দৃশ্যটো বোলে এই ল'ৰাজনে জীৱনত নাপাহৰে—দেউকণৰ পঢ়া-ৰুমৰ কিতাপবোৰৰ মাজত, বেৰৰ ফটো আৰু কেলেণ্ডাৰৰ তলত, হামনিয়ামটোত কিলাকুটিৰ ভৰ দি যিবোৰ সংলাপৰ সৃষ্টি হৈছিল, এখন বোয়া নাটকৰদৰে, তাৰ প্ৰতিটো গতি, প্ৰতিটো ভংগীমা, প্ৰতিটো অসাধাৰণ সাধাৰণ কথা তাৰ হেনো চিৰজীৱন...ষ্টেশ্যনত ভিনটিহঁত-মাই-বাইদেউহঁত চব আহিছিল (আৰু তাইও নিশ্চয়)—তেওঁ কথাষাৰ দুই-তিনিবাৰ মুখৰ ভিতৰত ঘূৰাই-ঘূৰাই মনে-মনে আবৃত্তি কৰিলে...কেনেকুৱা আচহুৱা এটা সোৱাদ...আচহুৱা, এৰা, কাৰণ তেওঁক ষ্টেশ্যনত বিদায় দিবলৈ আজি আৰু কোনো নাহে, তেওঁক আদৰি নিবলৈ প্লেটফৰ্মত অধীৰ

আগ্ৰহেৰে বৈ থাকিবলৈও আৰু কোনো নাই...

বিস্তৰ ছলস্থল আৰু ছাঁ-পোহৰৰ চিকিমিকিৰ মাজেৰে ট্ৰেইন ৰঙিয়া জংশনত সোমাল, কোঠালিটো প্ৰায় খালি হৈ গ'ল খাবলৈ। প্লেটফৰ্মৰ চাহৰ ষ্টলত থিয় হৈ তেওঁ বীৰে-বীৰে চাহ একাপ খালে (ল'ৰা দুজনে অৱশ্যে তেওঁক মাতিছিল এবাৰ লগত যাবলৈ)। প্লেটফৰ্মত বহুত মিলিটাৰী মানুহ বুটজোতাৰ খটপ-খটপ শব্দ কৰি ঘূৰি ফুৰিছে (তেজপুৰলৈ যাব সম্ভৱতঃ) আৰু ক'ৰবাৰপৰা মস্ত এদল চাওতাল মতা-মাইকী (ইহঁত ক'ৰপৰা আহিল? যায় ক'লৈ?) চিগাৰেট এডাল জ্বলাই তেওঁ কিছু সময় কিতাপৰ বন্ধ দোকানখনৰ পিনে পিঠি দি থিয় দি ব'ল, নিৰ্লিপ্তভাৱে তেওঁৰ সন্মুখৰ পৰিয়াল-পৰিকল্পনাৰ বিজ্ঞাপনখন যেন সৰু ল'ৰাদৰে কষ্ট কৰি জোটাই-জোটাই পঢ়িলে, আৰু তেওঁ হঠাৎ বুজিব পাৰিলে যে তেওঁ কিবা এটা শব্দ মনত পেলাবৰ চেষ্টা কৰিছে : ষ্টেশ্যনৰ ক'ৰবাত কোন আন্ধাৰ অংশত ঘৰৰং শব্দ কৰি ডাৰুৰ কাপ্লিং লাগিছে, কোনোবা পিনে ইঞ্জিন এটাই শ্বাণ্টিং কৰিছে বৈ-বৈ বাক্বাক্ব কৰি, আৰু চুটি-চুটি তীক্ষ্ণ হুইচল...কোন ষ্টেশ্যন, কোন প্লেটফৰ্ম, ডাৰুৰ খিৰিকিৰ ভিতৰে-বাহিৰে কাৰ-কাৰ মুখ, কোন পুৰণি নাটকৰ কি চৰিত্ৰ-তালিকা, কি ট্ৰেইন, কেতিয়া, কেতিয়া...অকুণ্ঠিত কৰি তেওঁ আৰু দুবাৰমান শ্বাণ্টিং কৰা ইঞ্জিনটোৰ চুটি-চুটি হুইচেলবোৰ শুনিলে, তাৰপাছত পুনৰ ডাৰুত সোমাল। তেওঁৰ পিনে পিঠি দি মাৰোৱাৰী মহিলাগৰাকীয়ে হাড়ি কৌটা খুলি কিবা খাব ধৰিছে, ট্ৰাঙ্কৰ ওপৰত চিকচিকিয়া পিতলৰ গিলাচত পানী, মাৰোৱাৰীজন নাই। তেওঁ খিৰিকিত হেলান দি চিগাৰেটডাল শেষ নোহোৱালৈকে প্লেটফৰ্মৰ মানুহৰ অহা-যোৱা চালে, তাৰপাছত অলসভাৱে পুনৰ কাগজত ইতস্ততঃ চকু দিলে...বিনাকা ফ্লুঅ'ৰাইড...চিকচিকিয়া ক'লা চুলি আৰু চুলিৰ গুৰি টান ৰাখিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰক...আনন্দ-উৎসৱৰ অপৰিহাৰ্য উপহাৰ—উষা চিলাই কল...এতিয়া! এয়াৰ ইণ্ডিয়াৰ 'স্লাস্কাৰেট' শ্ৰেণীৰ উৰণ লগুনলৈ—টেহৰান, বেইৰুট আৰু ফ্ৰাঙ্কফুৰ্ট হৈ, সপ্তাহত তিনিবাৰকৈ...প্ৰশংসামুখৰ পঞ্চম সপ্তাহ, আৰ. কে. ফিল্মছৰ প্ৰেমমধুৰ...উইম্বল্ডনত আকৌ বৰষুণ, পোনপটীয়া ছেটত প্ৰেমজিত লাল পৰাজিত...ট্ৰেইন এবাৰ পাছতো ল'ৰা দুজন ডাৰুত নোসোমাল (বোধহয় ডাইনিং কাৰত ভিৰ আছে আজি), কিন্তু ট্ৰেইন এবাৰ লগে-লগে ধুতিৰ লেংটি মাৰি-মাৰি মাৰোৱাৰীজন আহি বহিল আৰু কাঠী এডালেৰে দাঁত খুঁচৰি-খুঁচৰি মহিলাগৰাকীক ক'লে যে 'বাথৰুম'ত এতিয়া ঠিকেই পানী আহিছে...নলবাৰী নে বৰপেটা ৰ'ড ক'ৰবাত অলপ সময়ৰ বাবে ট্ৰেইন বৈছিল, হৰমুৰ কৰি ল'ৰা দুজন তেতিয়াহে নিজৰ ডাৰুলৈ উভতিল। তেওঁৰ এবাৰ কাগজৰপৰা মুখ তুলি চালে।

“মস্ত ৰাছ। কিছুমানেতো ফকিৰাধামৰ আগেয়ে বহিবই নাপাব...আপুনি একো নাখালে?”

“নাই মোৰ ভোকেই নাই। খাই আহিছোঁ তো...আচ্ছা, লাইটটো অলপ সময় জ্বলি থাকিলে আপোনালোকৰ ডিষ্টাৰ্ব হ'ব নেকি?—মই এই কাগজখন শেষ কৰিব খুজিছিলোঁ”—

(এম. কৃষ্ণৰ প্ৰবন্ধটো তেতিয়াও বাকী আছে—খুচুৰা ছুটিকিবোৰ চাওঁতে আচল বস্তুটোৱেই পাহৰি গৈছে তেওঁ ইমান সময়য়ে!)

মাৰোৱাৰী দুজনৰ পিনৰ লাইটটো নুমাই দিয়া হ'ল, লাহে-লাহে কামৰাৰ বেছি ভাগ লাইটেই নুমাই গ'ল, মাথোঁ শ্বাঁ-শ্বাঁ শব্দেৰে ফেনকেইখন চলি থাকিল। বাহিৰৰ ঘন আন্ধাৰ কাটি-কাটি মাজে-মাজে দ্ৰুতবেগে পাৰ হৈ যোৱা একোটা পোহৰৰ ছোপ, আৰু ট্ৰেইনৰ একেৰেয়ে শব্দৰ ওপৰত ট্ৰেঞ্জিষ্টৰটোৱে এতিয়া যেন ক্লাস্ত হৈ ঘেৰ্-ঘেৰ্ কৰিব আৰম্ভ কৰিছে আৰু সুখৰি মাৰিছে। ল'ৰা দুজনে আস্তে-আস্তে জোতা খুলিলে, মোজা খুলিলে, আৰু এইবাৰ দুয়ো নিঃসকোচে দুডাল চিগাৰেট জ্বলাই লৈ আৰু কিছু সময় কথা পাতিলে (কিন্তু আগবদৰে ইমান ব্যগ্ৰভাৱে নহয়), তাৰপাছত দুয়ো হামি কাটি নীৰৰ হৈ পৰিল। ভাগিনজনে ট্ৰাউজাৰৰ বেণ্টডাল খুলি গাৰুত মূৰ দি পতঙ্গবেষ্টিত লাইটটোলৈ চাই ব'ল, আনজনে দুবাৰমান ঘড়ী চাই মাৰোৱাৰীজনৰ টাইম-টেবলখন খুজি আনিলে, আগ্ৰহশূন্যমুখে কিবা বিচাৰিব ধৰিলে...বৈ-বৈ একোটা সৰু ষ্টেশ্যন, য'ত এই ৰেলখনৰ ৰ'বৰ অবকাশ নাই, তাৰ সেউজীয়া ছিগনেল দ্ৰুতবেগে অদৃশ্য, তাৰ প্লেটফৰ্মৰ গছৰ পকী ঘেৰবোৰৰ ওপৰত প্ৰায় উলংগ লেংটি পিন্ধা মানুহ দীঘল দি শুই আছে...খিৰিকিৰে তেওঁৰ মুখত ৰাতিৰ টেঁচা বতাহ...এখন গাঁৱত ৰেললাইনৰ কাষতে এখন বিয়া হৈছে, পেট্ৰামাক্স লেম আৰু জনতা আৰু বেণ্ডপাৰ্টীৰ এটা আকস্মিক দৃশ্য...মাজে-মাজে ধোঁৱাৰ ৰাশি আৰু কয়লাৰ গুড়ি আৰু খিৰিকিৰ বাহিৰেৰে উৰি যোৱা ৰঙা-ৰঙা স্ফুলিংগ...এখন মটৰৰ হে'ডলাইট হঠাৎ আৱিৰ্ভূত আৰু অদৃশ্য...দূৰৰ কোন সৰু চহৰৰ অপসূয়মান আলোকমালা...

ষ্টেশ্যনৰ সেই বিদায়ৰ দৃশ্যটো বোলে সি জীৱনত নাপাহৰে...ভিনটিহঁত-মাই-বাইদেউহঁত চব আহিছিল, নিশ্চয় তাইও আহিছিল...বহুদিনৰ পুৰণি গল্প এটা ৰিণিকি-ৰিণিকি জ্বনু গোস্বামীৰ মনত পৰিব খুজিছে, বহু দিন আগৰ সেই তাহানিৰ 'আৱাহন'ৰ পাতৰ, যেতিয়া তেওঁকো গাড়ীত তুলি দিবলৈ ষ্টেশ্যনত বহু মানুহ আহিছিল...দক্ষিণ ভাৰতৰ পথাৰৰ তস্থী ধানৰ এই লাস্যময়ী লাৰণ্যত মুগ্ধ হৈ অৱশ্যে আমাৰ মনত নেখেলাৱাটো অস্বাভাৱিক নহয় যে চাউলত থকা শ্বেতসাৰ জাতীয় পদাৰ্থৰ...প্ৰায় এই ধৰণেই এটা ঘটনা, পূজাৰ বন্ধত নে গৰমৰ বন্ধত গল্পৰ নায়কে (লেখকে) এনেকৈ কোন আত্মীয়ৰ বা বন্ধুৰ ঘৰত কটাইছিল—এটা সৰু ভাইটিও আছিল ঘৰত, কিন্তু 'দেউকণৰ পঢ়া-ৰুমত হাৰ্মনিয়াম প্ৰেক্টিচ' নহয়, তেওঁলোকে বাহিৰ কৰিছিল অন্য এটা খেলা : ভাইটিয়ে (বা কোনোবাই) ক'ব, “একে দুয়ে?” নায়কে ক'ব, “তিনি”, তেতিয়া ভাইটিয়ে ক'ব, “তিনি চাৰি?”, নায়কে ক'ব, “সাত” (ভুলতে পাঁচ বুলি ক'লে তেওঁ হাৰিব), তেতিয়া ভাইটিয়ে ক'ব “সাত আঠ?” নায়কে ক'ব, ‘পোন্ধৰ’—এনেকৈ কোনে আগে ভুল কৰে বা ভাগৰি পৰে এনে কিবা এটা প্ৰতিযোগিতা। তাতো নায়কে বুজিছিল, ছোৱালীজনীয়ে বুজিছিল যে বন্ধ শেষ হ'লেই এই কাহিনীৰো শেষ হ'ব (—নানান জটিলতা, গল্পটোৰ সকলো খুটি-নাটি আজি আৰু তেওঁৰ মনত নপৰে), এই কাহিনী অসমাপ্ত থাকি যাব। কিন্তু সকলো জানিও, গল্পৰ চৰিত্ৰবোৰে তেওঁলোকৰ নিজ-নিজ ভূমিকা খেলি গৈছিল যেন কোনো অনিবাৰ্য শক্তিৰ চালনাত...তাতে ষ্টেশ্যনলৈ সকলো আহিছিল—ঘণ্টা পৰিল, গাৰ্ডে হুইচল দিলে, সেউজীয়া নিচান জোঁকাৰিলে, এটা জোঁকাৰ মাৰি ৰেলখন চলিব আৰম্ভ কৰিলে, শেষ মুহূৰ্ত্তলৈকে ক'ম-ক'ম বুলি যিটো কথা নায়কে অতদিনে সাঁচি ৰাখিছিল, সেই কথা তাৰ হঠাৎ সমস্ত গোলমাল হৈ গ'ল, তাৰ গল শুকাই গ'ল, মুখৰপৰা এটা শব্দ ওলাই নাছিল—তাইহঁতেও গাড়ীৰ কাষে-কাষে বেগ দি আঙুৰাই আহিছে, ব্যগ্ৰ মুখে কিবা এটা শুনাৰ আশাত তাই তাৰ মুখৰ পিনে চাইছে, যদিও তায়ো জানে এইকেইদিনৰ এই ঘটনাপুঞ্জ ইয়াতে আধৰুৱা থাকি যাব বাধ্য, গোটেই জীৱনটোৱেই যেনেকৈ এটা অসম্পূৰ্ণ প্ৰবাহ...এনেতে ভাইটিয়ে কৈ উঠিল—“দাদা, একে দুয়ে?” নায়কৰ মুখৰপৰা এটা বিব্ৰত হাঁহি ওলাই আহিল, সি থোকাথুকিকৈ কৈ উঠিল, “তিনি”, ভাইটিয়ে প্লেটফৰ্মৰ ওপৰত বেগ দি-দি চিঞৰিলে, “তিনি চাৰি”—“সাত”। ট্ৰেইনৰ বেগ বাঢ়িছে, তাইহঁত আহি প্ৰায় প্লেটফৰ্মৰ সীমা পাইছে, সকলোৱে হাত জোঁকাৰিছে, ভাইটিয়ে প্ৰায় দৌৰি-দৌৰি তেওঁৰ খিৰিকিত হাত ধৰি চিঞৰিলে, “সাত আঠ?” “পোন্ধৰ, পোন্ধৰ—ভাইটি আহিলোঁ দেই”, —“পোন্ধৰ যো—”—কিন্তু সেই খেলাটোও আৰু শেষ নহ'ল, ট্ৰেইন প্লেটফৰ্মৰ বাহিৰ ওলাই গৈ এটা বেঁকা ভাঁজ ল'ব ধৰিলে, কাকো আৰু তাৰ চকুত নপৰিল—

কোনো লিখিছিল এই গল্পটো? হায়বান—নহয়, নহয়, বায়হান—বায়হান কি? বায়হান কি? কিয়, কিয় সিদিনা এই গল্পটো তেওঁৰ ইমান ভাল লাগিছিল? এই কাৰণেই কি, যে তেতিয়াই তেওঁৰ মনলৈ অস্পষ্ট কোনো ইংগিত আহিছিল ক'বাবৰপৰা, এটা অশাস্তিকৰ আৰু অবিশ্বাস্য ইংগিত, যে এয়েই হয়, এয়েই হ'ব, তেওঁৰো জীৱনটো অসমাপ্ত ৰৈ যাব, সকলো সাফল্য সত্ত্বেও যেনেকৈ অপূৰ্ণ থাকি যায় আমাৰ সকলোৰে জীৱন কোনো নহয় কোনো পিনে? যে তেওঁৰো বিদায় লোৱা নহ'ব, যে জীৱনৰ ঘূৰ্ণিত তেওঁৰো নিজৰ অসম্পূৰ্ণ কাহিনীটো লাহে-লাহে অস্পষ্ট হৈ যাব, খুটি-নাটিবোৰ আৰু মনত নাথাকিব (বা মনত নথকাৰ চেষ্টা কৰিব), যেনেকৈ তেওঁ আজি কৈছে, “বহুদিন আগতে ‘আৱাহন’ত বায়হান কিবা নামৰ লেখক এজনৰ কিবা নামৰ গল্প এটা পঢ়িছিলোঁ, চব কথা মনত নাই, কিন্তু বেছ ভাল লাগিছিল”, কি ভাল লাগিছিল আজি আৰু তেওঁক ক'ব নোৱাৰে। যেনেকৈ হয়তো মানুহে কয়, “বহুদিন আগতে জুনা গোস্বামীৰ এনেকুৱা-এনেকুৱা ঘটনা ঘটিছিল, বেচোৰা মানুহজনে আৰু ঘৰ-সংসাৰ নকৰিলে”, কেনেকুৱা-কেনেকুৱা ঘটনা ঘটিছিল তাৰ খুটি-নাটি মনত পেলোৱাৰ আজি আৰু কাৰো উৎকণ্ঠা নাই, আৰু তেওঁ নিজে তন্নতন্নকৈ তেওঁৰ বাহিৰৰ জগতৰ খবৰ পঢ়ে...

জুনা গোস্বামীৰ মনত পৰিল যে কিছুদিন আগেয়ে তেওঁৰ ভাগিনীয়েকৰ প্ৰথম কেঁচুৱাটো হ'বৰ সময়ত ডাক্তৰ-হাস্পতাল আদি নানা ৰামেলাত তেওঁ তিনি দিন একেলেথাৰিয়ে খবৰৰ কাগজ পঢ়িব পৰা নাছিল, আৰু ঠিক সেই তিনি দিন পৃথিৱীত একেলেঠাৰিয়ে তিনিটা চাঞ্চল্যকৰ ঘটনা ঘটিছিল : চীনে এটা পৰমাণু বোমা বিস্ফোৰিত কৰিছিল, ইংলণ্ডত লেবাৰ পাৰ্টী ক্ষমতালৈ আহিছিল আৰু ৰুছিয়াত ক্ৰুশ্চেভ অপসাৰিত হৈছিল। চতুৰ্থ দিনা আটাইবোৰ বাহি কাগজ জুপ কৰি লৈ সমস্ত খুটি-নাটি যেন তেওঁ গোপ্ৰাসে গিলি খাইছিল—কোনো কি ক'লে, কাৰ কিমান ভোটৰ ব্যৱধান, বিভিন্ন কিয় আৰু বিভিন্ন কেনেকৈ, কোনে কাৰ বিবৃতি অস্বীকাৰ কৰিলে, কোন নেতাৰ কি প্ৰতিক্ৰিয়া—যেন প্ৰতিটো দৃষ্টিভংগী, প্ৰতিটো পৰিসংখ্যা, প্ৰতিটো বিবৃতি মুৰত ঠাহ খুৱাই নল'লে সাংঘাতিক কাণ্ড হৈ যাব...অথচ আজি সেই সকলোবোৰৰ কোনো এটা বাক্য, কোনো এটা সংখ্যা তেওঁৰ মনত নাই, মাথোঁ ক'ব পাৰে এনেকুৱা-এনেকুৱা তিনিটা ঘটনা ঘটিছিল...কেতিয়া তেওঁৰ চকু মুদ খাই আহিছিল তেওঁ ক'ব নোৱাৰে, হঠাৎ এটা জোঁকাৰ খাই সাৰ পাই উঠি দেখিলে, তেওঁৰ মুৰৰ ওপৰৰ লাইটটো কোনে এসময়ত নুমাই দিছে, কামৰাৰ মুৰত মাথোঁ নীলা বাল্বটো ট-টকৈ জ্বলিছে, আৰু তেওঁৰ আধা পঢ়া খবৰৰ কাগজ দুখন কেতিয়া তেওঁৰ হাতৰপৰা মজিয়াত সৰি পৰিছে...ল'ৰা দুজন টোপনি গৈছে, মাৰোৱাৰী মহিলাগৰাকী তেতিয়াও বহি-বহি কোঠালিৰ আন্দোলনৰ লগে-লগে ৰৈ-ৰৈ দুলিছে। ট্ৰেঞ্জিষ্টৰটো কোন সময়ত বন্ধ হৈ গৈছে, ট্ৰেইনৰ একটানা আৱাজৰ মাজে-মাজে তেওঁ ধৰিব পাৰিলে মাৰোৱাৰীজনে (আৰু তেওঁৰ পিছ পিনৰ বাৰ্থত কোনোবাই) নাক ডাকিছে, ফেনকেইখন সমানে ষ্টী ষ্টী কৰি ঘূৰিছে, আৰু মাৰোৱাৰী মহিলাৰ লোটাটো বাংকৰ খুঁটাত ধাক্কা খাই-খাই একোবাৰ টুং-টুংকৈ শব্দ কৰি উঠিছে, তাৰ উত্তল অংশত ফিকা নীলা পোহৰ পৰি অস্বাভাৱিকভাৱে চিকমিক কৰিছে...কাগজ দুখন তেওঁ আৰু তুলি ল'বৰ চেষ্টা নকৰিলে, তেওঁ আকৌ চকু মুদিলে...একঘেঁয়ে শব্দৰ ছন্দ মাজে-মাজে পৰিৱৰ্তিত হৈছে, দ্ৰুততৰ বা গুৰুগন্তীৰ, হয়তো এখন দলং, হয়তো এটা সুৰংগ, মাজে-মাজে অকস্মাৎ এটা গৰম বতাহৰ ঝাপটাৰে দীঘল উকি দি একোখন ট্ৰেইন তেওঁৰ খিৰিকিৰ কাষেৰে পাৰ হৈ গ'ল ঘটঘট-ঘটঘট কৰি দ্ৰুতবেগে, আৰু মাজে-মাজে তেওঁৰ ক্লিষ্ট মুখৰ ওপৰত শাৰী-শাৰী আলোকিত খিৰিকিৰ পোহৰ খেলি-খেলি গ'ল বুলি তেওঁ বুজিব পাৰিলে, আৰু তেওঁ ভাবিলে, এই ল'ৰাটো, ইমান তৰুণ, ইমান ব্যগ্ৰ উৎসাহ, ইমান নিশ্চয়তা লৈ ভাবিছে যে স্টেশ্যনৰ সেই দৃশ্যটো সি জীৱনত নাপাহৰে, প্ৰতিটো ক্ষুদ্ৰ ভংগীমা, প্ৰতিটো সাধাৰণ কথা তাৰ চিৰজীৱন মনত স্পষ্ট হৈ থাকিব, যেন জীৱনটো এটা বিন্দুত ৰৈ থাকিব চিৰজীৱন, ইমান সৰল বিশ্বাস...আৰু কেতিয়া তেওঁৰ ক্লান্ত চকু পুনৰ মুদ খাই আহিল তেওঁ ক'ব নোৱাৰিলে, হঠাৎ এটা গোলমাল আৰু ট্ৰেইনৰ উকিত সাৰ পাই তেওঁ এটা চকু মেলি খিৰিকিৰে মুখ বঢ়াই দেখিলে কেইবাটাও প্লেটফৰ্মৰ ঘড়ী আৰু শাৰী-শাৰী টিউব লাইট তেওঁৰ পিনে আঙুৱাই আহিছে, আৰু বহু মানুহৰ ঠেলা-হেঁচা আৰু ট্ৰেইনৰ গতিবেগ হ্ৰাস হৈ আহিছে আৰু প্লেটফৰ্মত জুম-জুম মানুহে উত্তেজিত কণ্ঠে কাজিয়া কৰিছে, আৰু তেওঁ অনুমান কৰিলে যে ট্ৰেইন সম্ভৱতঃ উত্তৰ-বংগৰ কোনো এটা স্টেশ্যনত প্ৰৱেশ কৰিছে।